

УДК 902.21+904:726.82(476.5)

**ХАРАКТЕРЫСТЫКА КАМЕННЫХ КРЫЖОЎ МОГИЛЬНИКА КАЛЯ ВЁСКИ
ДОЎГАЕ ГЛЫБОЦКАГА РАЁНА ВІЦЕБСКОЙ ВОБЛАСЦІ****А.У. БУРШТЭЙН****(Прадстаўлена: В.У. ЧАРАЎКО)**

Дзецца характарыстыка каменных крыжоў могільніка каля в. Доўгае Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці. Прыводзяцца метрычныя параметры крыжоў (вышыня і шырыня перакладзіны). Апісаны высечаныя на крыжах знакі і надпісы.

На старых могілках па ўсёй Беларусі, асабліва ў паўночнай і цэнтральнай яе частках, сустракаюцца каменныя надмагіллі. Большасць з іх адносіцца да XIX–XX стст., аднак ёсць і каменныя надмагіллі больш ранняга перыяду: XIV–XVIII стст. [1, с. 147]. Докладнае вызначэнне храналогіі пахаванняў магчыма толькі па выніках археалагічных раскопак. Не выключна і «другаснае выкарыстанне» каменных крыжоў. На тэрыторыі Беларускага Падзвіння фіксуецца традыцыя працяглага выкарыстання могільнікаў і ў межах аднаго помніка часта сустракаюцца курганы і грунтовыя магілы з каменнымі канструкцыямі [2, с. 26].

Каменныя надмагіллі могуць уяўляць выбрукоўкі над пахаваннем, абкладкі магільнага насыпа камянямі па перыметры, ладдзепадобныя надмагіллі з вялікімі валунамі ў галавах і/або нагах пахавання і сценкамі з камянем ўменшых памераў, асобныя валуны ў галавах/нагах пахавання. Каменныя крыжы могуць выступаць і як надмагілле, і як частка больш складанай надмагільнай канструкцыі [3, с. 126, 136].

Вялікая разнастайнасць відаў пахавання XIV–XVIII стст. на тэрыторыі Беларусі выклікана існаваннем тут у часы Вялікага Княства Літоўскага розных канфесій і рэлігійных плыняў. Асноўную ўвагу беларускія археолагі надавалі вывучэнню курганоў. Познесярэдневяковыя вясковыя могільнікі Беларусі яшчэ амаль не вывучаны. Пра гэты пласт культуры пакуль пераважна сведчаць фрагментарныя звесткі ў пісьмовых крыніцах ды звесткі ў навуковай і краязнаўчай літаратуры аб выпадкова адкрытых пахаваннях [3, с. 124].

Каменныя крыжы вядомы амаль па ўсёй Еўропе. Шмат іх у Чэхіі, Польшчы, Англіі, на Пскоўшчыне. Значная іх колькасць маецца на Беларусі [4]. Яны размешчаны не толькі на могілках, але і пры старых шляхах, каля храмаў, па краях вёсак і ў іншых мясцінах можна. На многіх з іх бываюць літары, надпісы, знакі, малюнкi. Да некаторых каменных крыжоў яшчэ і сённяносяць ахвяры – манеты, ручнікі, кветкі. У народзе аб такіх крыжах расказваюць паданні. Частка каменных крыжоў была знішчана ў савецкі час у межах барацьбы з рэлігіяй. Зараз аб большасці каменных крыжоў можна складзіць ўяўленне толькі па архіўных крыніцах і шматлікай краязнаўчай літаратуры XIX – пачатку XX ст. [4].

У пачатку XX ст. каля г. Дзісна Міёрскага раёна на беразе Заходняй Дзвіны яшчэ налічвалася 16 вялікіх каменных крыжоў са стараславянскімі надпісамі. Вядомы былі і каменныя крыжы на месцы старажытных могілак у в. Дрэколле паблізу Віцебска. Дванаццаць каменных крыжоў ў 20-я гады XX ст. стаялі на ўзвышшы каля Віцебска. Усё гэта, несумненна, рэшткі сярэдневяковых могілак [4]. Сёння такія помнікі можна убачыць каля вёсак Слабада Докшыцкага, Дубраўка Гарадоцкага, Гапанавічы, Шынкi, Клішына і Худава Крупскага, Кукарава Чэрвеньскага, Перавоз, Кішы, Бабруйшчына Глыбоцкага, каля былой в. Рыбакоўшчына Сенненскага, вёсак Панара Смаргонскага, Касцяшы Любанскага, Стары Лепель і Юркоўшчына Лепельскага, Глушкавічы Лельчыцкага раёнаў і ў шэрагу іншых мясцін [4].

Тэму каменных крыжоў на тэрыторыі Беларусі распрацоўвала Л.У. Дучыц, якая сабрала значны палявы матэрыял [4]. Пачынаючы з сярэдзіны 1990-х гадоў, этнаграфічныя экспедыцыі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта на чале з дацэнтам У.А. Лобачам выявілі на закінутых вясковых могілках шэраг каменных крыжоў [5]. У 2010–2015 гг. археалагічнымі экспедыцыямі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта праводзіліся шурфоўкі і раскопкі на шэрагу могільнікаў Беларускага Падзвіння, дзе вывучаліся маркіраваныя каменнымі крыжамі пахаванні. У 2015 г. аўтар у якасці валанцёра прымаў удзел у археалагічнай экспедыцыі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта пад кіраўніцтвам В.У. Чараўко, дзе сумесна з удзельнікам экспедыцыі П.М. Сафронавым выконваў самастойнае заданне па фотафіксацыі і картаграфаванню каменных крыжоў на могільніку каля в. Доўгае Глыбоцкага раёна. У нашым артыкуле прыводзяцца даныя праведзенай работы.

У 2010 г. пад час археалагічных раскопак, на могільніку каля вёскі Доўгае, экспедыцыяй Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта было зафіксавана 5 каменных крыжоў [6, с. 12]. У 2015 г. пры абследаванні могільніка было выяўлена 8 каменных крыжоў. Пры гэтым каменныя крыжы 1–2 размешчаны ў межах шурфа 2010 г. і раскопа 2015 г. На крыжы 1 зафіксаваны выбіты знак, на крыжы 2 – знакі і надпісы. Каменныя крыжы істотна адрозніваліся паводле памераў:

1. Вышыня — 1,02 м, у т.л. наземная частка — 0,58 м, шырыня перакладзіны — 0,52 м. З усходняга боку высечаны знак — крыж з паўколам;
2. Вышыня — 1,25 м, у т.л. наземная частка — 0,38 м, шырыня перакладзіны — 0,74 м. З усходняга боку меў высечаны знак — васьміканцовы крыж з касой ніжняй перакладзінай. На левай лопасці выбіты літары «ІС», на правай — «ХС» (манаграма імя «Ісус Хрыстос»), якія чытаюцца пры бакавым асвятленні;
3. Вышыня наземнай часткі — 0,52 м, шырыня перакладзіны — 0,38 м (гл. мал. 1);

Мал. 1. Могільнік каля вёскі Доўгае Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці. Каменны крыж 3. Выгляд з заходняга боку. Фота 2015 г.

4. Размешчаны ў паваленым стане. Даўжыня (вышыня) — 1,22 м, шырыня перакладзіны — 0,47 м;
5. Вышыня наземнай часткі — 0,79 м, шырыня перакладзіны — 0,76 м;
6. крыж з пашкоджанымі (адбітымі?) лопасцямі. Нахілены на поўнач. Вышыня наземнай часткі — 0,64 м, шырыня перакладзіны — 0,41 м;
7. Вышыня наземнай часткі — 0,56 м, шырыня перакладзіны — 0,76 м.
8. Вышыня наземнай часткі — 0,42 м, шырыня перакладзіны — 0,71 м (гл. мал. 2);

Мал. 2. Могільнік каля вёскі Доўгае Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці. Каменны крыж 8. Фота 2015 г. Выгляд з паўночнага ўсходу

Такім чынам, на могільніку каля в. Доўгае Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці зафіксавана наўнаццаць 8 каменных крыжоў. Каменныя крыжы былі часткай складаных надмагільных канструкцый.

На двух каменных крыжаў маюцца высечаныя знакі, у т.л. на адным — надпіс рэлігійнага зместу. Метрычныя памеры крыжоў характарызуюцца варыятыўнасцю.

ЛІТАРАТУРА

1. Культавыя і гістарычныя валуны Беларусі / А. К. Карабанаў [і інш.]. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – 235 с.
2. Чараўко, В.У. Пахавальныя помнікі Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стагоддзяў: вызначэнне, структура і класіфікацыя / В.У. Чараўко // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Серия А. Гуманитарные науки. – 2012. – № 1. – С. 24–27.
3. Археалогія Беларусі : у 4 т. – Мінск : Беларуская навука, 1998 – 2001. – Т. 4. Помнікі XIV–XVIII стст. / В.М. Ляўко [і інш.]; Пад рэд. В.М. Ляўко [і інш.]. – 2001. – 597 с.; іл.
4. Дучыц, Л.У. Каменныя крыжы / Л.У. Дучыц // 3 глыбі вякоў. Наш край 2. – Мінск : 1997. – С. 31–46.
5. Лобач, У. Да вынікаў археалагічна-этнаграфічнай экспедыцыі ў мястэчку Бачэйкава і яго ваколіцах / У. Лобач // Матэрыялы II міжнар. канф. па праблемах музеафікацыі унікальных гіст. тэрыторый. – Полацк, 1996. – С. 45–48.
6. Чараўко, В.У. Археалагічныя разведкі на грунтовым могільніку каля в. Доўгае Глыбоцкага раёна ў 2010 г. / В.У. Чараўко // Беларускае Падзвінне: вопыт, метадыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў : зб. навук. прац міжнар. навук.-практ. канф., Полацк, 21–23 красавіка 2011 г. : у 2 ч. / пад агульнай рэд. Д.У. Дука, У.А. Лобача. — Наваполацк : ПДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 130–134.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ
УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«ПОЛОЦКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

**ЭЛЕКТРОННЫЙ СБОРНИК
ТРУДОВ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ
ПОЛОЦКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

Выпуск 13 (83)

ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕДАГОГИКА

История

Литературоведение

Лингвистика

Философия и социология

Педагогика, методика, психология

Физкультура и спорт, здоровый образ жизни

Туризм

Обновляется 1 раз в год

Новополоцк
2016

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор:
проф., д.т.н. Д.Н. Лазовский

Заместители главного редактора:
доц., к.т.н. Д.О. Глухов

Председатель ред. совета доц., д.филол.н. А.А. Гутнин
Зам председателя ред. совета доц., к.филол.н. Д.А. Кондаков

История и философия:

доц., к.филол.н. И.А. Бортник
доц., к.и.н. Д.В. Дук
доц., к.филол.н. Л.В. Янковская

Культурология и искусствоведение:

доц., к.филол.н. А.В. Коротких
доц., к.филол.н. Н.Б. Лысова
доц., к.филол.н. С.М. Сороко

Литературоведение и лингвистика:

доц., к.филол.н. М.Д. Путрова
доц., к.филол.н. З.И. Третьяк
доц., к.филол.н. С.М. Лисович

Педагогика и психология:

доц., к.психол.н. И.Н. Андреева
доц., к.пед.н. Н.И. Антипин
доц., к.пед.н. В.Н. Лухверчик

**ЭЛЕКТРОННЫЙ СБОРНИК ТРУДОВ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПОЛОЦКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. Выпуск 13 (83). Образование, педагогика. –
Новополоцк : ПГУ, 2016.**

Издается с 2014 года (в печатном виде – с 2004 г.)

*Сборник включен в Государственный регистр информационного ресурса.
Регистрационное свидетельство № 3011404561 от 30.11.2014 г.*

В сборнике представлены труды молодых специалистов Полоцкого государственного университета по направлениям гуманитарных исследований, проводимых в университете: история, литературоведение, лингвистика, философия, педагогика, методика, психология, физкультура и спорт, здоровый образ жизни, туризм.

Предназначен для работников науки, образования и производства, будет полезен студентам, магистрантам и аспирантам университетов гуманитарных специальностей.

Учредитель: учреждение образования «Полоцкий государственный университет»
211440, ул. Блохина, 29, г. Новополоцк, Беларусь
тел. 8 (0214) 53 34 58, e-mail: vestnik@psu.by

Компьютерный дизайн *К.С. Болтрушевич*
Техническое редактирование и компьютерная верстка *О.П. Михайловой*